

Klas August Linderfelt és „eklektikus” katalogizálási szabályzata

A XIX. század derekától kezdtek megjelenni azok a jelentős katalogizálási instrukciók, amelyek már nem csupán egy-egy könyvtár feldolgozó munkáját voltak hivatottak szabályozni, hanem gyűjtemények szélesebb köre számára nyújtottak iránymutatást katalógusaik elkészítéséhez. A bibliotékák és szabályalkotók eltérő földrajzi, nyelvi, társadalmi környezetben és tudományos paradigma által meghatározottan más-más elképzeléseket követve, divergáló metódusokat írtak le és elő – így teremtve meg az egyre tisztábban két egymástól pregnánsan el-

különülő irányzatra szakadó katalogizálási gyakorlatot: a későbbi angol–amerikai és germán iskolát. (A XIX. század végén és a XX. század első évtizedeiben volt még egy harmadik – a két pólus között köztes helyzetet elfoglaló – iskola is, az újlatin praxis, de ez hamar csatlakozott az angol–amerikai módszerhez, így a katalogizálás későbbi történetében nem képviselt elkülönülő erőt.)

Igaz, ekkor még a két módszer tudatos közeledése (a legkorábbi közeledési törekvések is) még várat magára, ám az egyes normatívák megfogalmazói nemcsak saját „gyökereiket” ismerték, hanem tanulmányutak során és szakirodalmi olvasmányaik alapján más hagyományokkal is megismerkedtek, és beépítették munkájukba az azokból számukra elfogadható elemeket. (Panizzi 1835-ben szakmai látogatást tett a göttingeni egyetemi könyvtárban¹, az ottani katalógus – a német tradíció – példáját követve írja elő szabályzatában az anonímáknál, a szerzői név alatt nem katalogizálható kiadványoknál a dokumentumtípusra utaló formai rendszavak alkalmazását². Charles A. Cutter „Rules for a dictionary catalog” című művének előszavában katalogizálási iskolához való kötődéstől függetlenül sorolja fel – és illeti kritikával – a legfontosabb szabályzatokat és a szakmai viták színteréül szolgáló folyóiratok címeit³.)

Ebbe a tudományos érdeklődést, igényességet és némi kompromisszumkészséget mutató folyamatba illeszkedik Klas August Linderfelt tevékenysége és „Ecclectic card catalog rules” elnevezésű szabályzata.

Klas August Linderfelt⁴ 1847-ben született Svédországban, itt szerzett doktortust az Upsalai Egyetemen. 1870-ben vándorolt ki Amerikába. Milwaukee-ban⁵ letelepedve kezdetben latin, illetve görög nyelvet és irodalmat tanított, érdeklődése azonban hamarosan a könyvtári munka felé fordult. A város új közkönyvtárát

1880-ban nyitották meg, ekkor kapott Linderfelt kinevezést a bibliotéka élére. (A leendő könyvtár katalógusainak megtervezése és elkészítése magától értetődően már korábban megkezdődött, a leendő igazgató Dewey rendszerét használta fel saját gyűjteménye feltárására.⁶) Az American Library Associationbe belépve aktív tagja lett a szakmai közéletnek, számos rendezvényen, konferencián vett részt; 1883-tól az ALA tanácsának tagjaként, 1890-től elnökhelyetteseként, 1891. október 16-ától 1892. május 22-éig⁷ pedig elnökeként tevékenykedett. A milwaukee-i könyvtár vezetőjeként jelen volt 1891. február 11-én a Wisconsin Library Association (WLA) alakulóülésén, ahol a szervezet első elnökének választották⁸. Szakirodalmi munkásságában helyet kapott a könyvtártan általános kérdései mellett a feldolgozó munka is, de szintúgy az ő kezdeményezésének köszönhető a könyvtár és a városi múzeum 1897-re elkészült új közös épülete. Legfontosabb művei:

- Systematic catalogue of the public library of the city of Milwaukee... Milwaukee, 1885-86.
- Eclectic card catalog rules. Boston [Mass.] : Cutter, 1890.
- Report on the proposed library and museum building for the city of Milwaukee : December 1890 / by K. A. Linderfelt ... and Adolph Meinecke. Milwaukee : Trustees of the Public Library and the Public Museum, 1890.

Az ígéretesen induló karrier további szárnyalását 1892. április 28-a törte ketté: ezen a napon sikkasztás miatt letartóztaták⁹. A nyomozás kezdetekor 4000 dollár eltulajdonításával vádolták, de ahogyan a vizsgálat folytatódott, ez az összeg több mint kétszeresére duzzadt. Az esemény megosztotta Milwaukee közvéleményét: voltak, akik az új könyvtár- és múzeumépület előrehaladott munkálataira való tekintettel visszahelyezték volna Linderfeltet állásába, és eltussolták volna az ügyet; mások egy napvilágra került korábbi, 1888-as (szintén sikkasztási) ügy miatt a felháborodott lakosság nyomásának engedve mindenáron a felelősségrevonást sürgették. Az ALA vezetősége május 2-án értesült a milwaukee-i botrányról, ami azért is érintette kellemetlenül az egyesületet, mivel Linderfelt ekkor az ALA és a WLA elnöke volt. Hamarosan – érthetően – mindkét tisztségéről lemondott. Több szakmabeli – többek között Dewey és Cutter – kiállt mellette (a kínos esemény elpalástolásával leginkább természetesen a szakma jó hírnevét akarták megővni), de a vádlott segítségére volt H. E. Davidson is, aki a bostoni Library Bureau nevében a vád elejtése esetére állást kínált fel neki. Az összességében több mint 9000 dolláros ügy gyakorlatilag 1892. július 12-én zárult le: a vádlott azzal védekezett, hogy fizetése nem volt elegendő társadalmi státuszához méltó életmód folytatásához. A vétkes könyvtárost felmentették; a bíró indoklása szerint – idézi Wiegand¹⁰ – „nyilvánvaló, hogy a sikkasztásban nem a romlottság jelentette öröm vagy az indokolatlan pazarló életmód vezérelte, hanem körülményeinek szorítása ... egyet kell értenünk azzal, hogy további meghurcoltatása helytelen lenne, így az ítélet felmentés”. Linderfelt még aznap délután elhagyta a várost, meg is érkezett Bostonba, és a következő napon jelentkezett új munkahelyén, de ezután az állás elfoglalása nélkül eltűnt. Értesülhetett a felbolydult városi lakosság felszólítására ismét napirendre tűzött üldöztetésről, és – a Wisconsin állam kiadatási egyezményeiben lévő kiskapunak köszönhetően lépéselőnyhöz jutva – elmenekült; feltehetően visszatért szülőhazájába, később pedig Párizsba távozott. Itt halt meg 1900. március 18-án. A milwaukee-i

hatóságokat és a nyilvánosságot azonban hónapokon keresztül nem hagyta nyugodni az eset: további nyomozások, perújrafelvétel, a már lemondott tisztségekből való elbocsátás latolgatása következett. De ugyanilyen zavarba került a könyvtáros szakma: az ALA mindörökké törölte elnökeinek listájából a bukott kollégát, a városi könyvtár történetében sem említik meg a volt igazgatót, és még a róla készült képeket is megsemmisítették.

Leginkább tehát nem minden tekintetben példamutató viselkedése következtében veszett munkássága a feledés homályába (és száműzetett a szakirodalomban leginkább csupán a lábjegyzetek és utalásnyi említések szintjére); de hozzájárulhatott ehhez az is, hogy rossz pillanatban alkotta meg katalogizálási szabályzatát, amikor az egyes irányzatokat meghatározó nagy instrukciók uralták a könyvtári praxist, így nem maradt már kellő tér a kísérletező kedvnek. Mindenesetre a katalogizálástörténet egyik figyelemreméltó alakja volt, akinek szerteágazó érdeklődése és munkássága – bizonyos momentumaiiban – mégis maradandó. A sikasztási botrány kirobbanása előtt a kortársak ismerték és elismerték tevékenységét – ahogyan a szakmai közéletben való gyors előmenetele is mutatta –, de ezt támasztja alá az a tény is, hogy William I. Fletcher (az ALA Linderfeltet követő elnöke), az Amherst College könyvtárosa 1891-ben az általa szervezett tanfolyamon Cutter, Linderfelt és Perkins művei alapján vezette be a könyvtárosokat a katalogizálás tudományába.¹¹

Klas August Linderfelt „eklektikus katalogizálási szabályzat”-ának (a mű címe pontosan: *Eclectic card catalog rules : Author and title entries : Based on Dziatzkos „Instructions” compared with the rules of the British Museum, Cutter, Dewey, Perkins and other authorities : With appendix, containing a list of Oriental titles of honor and occupations*) célja, hogy minden leírási esetre kiterjedő rendelkezésgyűjteményként funkcionáljon, amely a gyakorlati munka elvégzése során a szerző és cím szerinti visszakeresést biztosító tételek rendszavának (mai terminológiával élve első besorolási adatának), valamint a rendszó formájának (az egységesített besorolási adatnak) megválasztásában nyújt segítséget. Tehát a katalogizálási tevékenység, a formai feltáró munka feladatainak tekintetében nem törekszik teljességre, mellőzi a leírás külalakjának, a regisztrálandó adatok körének és írásmódjának kérdéseit: a szerző és cím szerinti besorolásra koncentrál, a katalógusszerkesztés problémáját tartja szem előtt. (A különféle irányzatokhoz tartozó instrukciók összeegyeztethetetlen volta nem a „bibliográfiai tételek” leíró részének eltéréseiben nyilvánul meg – ezek a különbségek nem olyan jelentősek, és nem határozzák meg olyan fundamentálisan a katalógus használatát, illetve használhatóságát –, hanem a tételek rendezésében.)

A szabályzatban foglaltak érvényességi körének másik irányú leszűkítése, hogy csak a leíró (a dokumentumok formai ismérveit feltáró) katalogizálásról rendelkezik, nem tartja feladatának a tartalmi feltárás szabályozását – ellentétben például Cutter vagy Dewey munkáival.

Linderfelt harmadik szempontból is korlátozza előírásainak alkalmazási körét: csak a cédulakatalógus és nem a (nyomtatott vagy kéziratos) kötetkatalógusok, bibliográfiák készítéséről szól. Ebből az is következik, hogy a szabályok alkalmazója, a szolgáltatás készítője nem kényszerül arra, hogy a leírásokat a betűrend egyetlen pontján rögzítse, és a katalógushasználat során gyakran és logikusan igénybe vett adatokat csupán utalókon tüntesse fel (vagy mutatókat készítsen) –

így a könyv szerzője és címe szerint is könnyedén és közvetlenül válik fellelhetővé. Ahogyan Linderfelt ezt explicite ki is mondja, Karl Dziatzko szabályzata csak a szerzői betűrendes katalógus készítésére vonatkozó előírásokat tartalmaz, az eklektikus szabályok viszont teret engednek összeállítójuk azon nézetének, hogy a szerző és cím szerinti besorolás együttes alkalmazása biztosítja a kényelmes és gyors visszakereshetőséget.

E szabályzatot a szakmai köztudat – erősen leegyszerűsítve – Karl Dziatzko „Instruction für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen und Universitäts-Bibliothek zu Breslau”¹²-jának fordításaként jegyzi. Némi valóságalapja mindenképpen van ezen felfogásnak: „a munkát megformálásában oly figyelemreméltóan alkalmasnak és elődeit a teljesség tekintetében meghaladónak tartom, így elhatároztam, hogy németül nem tudó kollégáim számára előbb vagy utóbb átültetem angol nyelvre. [...] Dziatzko professzor műve a tömörség, a világosság és a teljesség csodája.”¹³ – vallja Linderfelt az eklektikus szabályzat bevezetőjében. Azonban Dziatzko iránti nagybecsülése ellenére is így folytatja: „Hamar rájöttem, hogy olyan alapvető különbségek vannak a német és az amerikai gyakorlatban a cím, de a szerző szerinti katalogizálásban is, hogy egyszerű fordítás gyakorlatilag hasznavehetetlen lenne ebben az országban.”¹⁴ Karl Dziatzko szabályzata arra az alapelvre épül, hogy a katalógus feladata egy meghatározott mű visszakereshetőségének biztosítása, amely a címében található fontos kifejezések regisztrálása alapján valósítható meg. A szerzőség kérdése így csak „másodlagos” jelentőségű¹⁵. Ez nem jelenti azt, hogy Dziatzko lemondana a szerző szerinti visszakereshetőségről, sokkal inkább az anonímák (a címük szerint nyilvántartott kiadványok és művek) nagy számával magyarázható. Az angol–amerikai hagyomány ezzel szemben a szerző nevének, pontosabban fogalmazva a szerzőségnek a fontosságát hangsúlyozza – ez a törekvés az anonímák és név nélkül megjelölt művek „szerzősítés”-ében nyilvánul meg.

Panizzi a híres 91 pontjának 9. rendelkezésében¹⁶ megteremti ugyan a testületi szerzőség – egyelőre még szűk körű – alkalmazásának körét: „Minden törvény, határozat és egyéb olyan dokumentum, amely egyesületek, igazgatási intézmények vagy testületek közös tevékenységeként, felhatalmazásában vagy kiadásában bocsátott közre (kivételet képeznek az akadémiák, egyetemek, tudományos intézmények és egyházi rendek, amelyekre speciális szabályok érvényesek), a megnevezést adó ország vagy a helység neve alatt, vagy ilyen megnevezés hiányában a megjelenés helye szerint sorolandók betűrendbe.” A felsorolt kivételekkel kapcsolatban – éppúgy, mint a cím alatti katalogizálás eseteiben – formai rendsző szerinti regisztrálást ír elő (79–91. pontok), pl. Academies, Ephemerides, Encyclopaedias stb. A címek besorolása – a 38. paragrafus értelmében – az első főnév, főnév hiányában az első szó szerint történjék. Panizzi ebben a tekintetben kevésbé áll távol a német iskolától, mint az angol–amerikai gyakorlatot meghatározó későbbi normatívák.

Jewett szabályzatának 22. pontjában határozottabban képviseli a testületi szerzőséget – és nagyobb távolságot teremt a másik irányzattól –, amikor kimondja, hogy „bármilyen típusú és nevű testület, amely önálló vagy közös címmel ellátott sorozat tagjaként megjelenő publikációkat bocsát közre, kiadványai egyedüli szerzőjének tekintendő. A rendsző [a főtétel első besorolási adata] a testület neve, a cím besorolása pedig első szava (amely nem névelő) szerint történjék.”¹⁷

Így Linderfelt ezek felismerése után már nem a boroszlói könyvtár szabályzatának pusztá fordítását készítette el, hanem a hazája gyakorlatának megfelelő átdolgozását – segítségül hívva ebben a munkában az általa ismert és az angol–amerikai katalogizálási irányzatot meghatározó és követő további szabályzatokat, fontosabb elméleti szakpublikációkat is. Így született meg az „eklektikus” szabályzat – ahogyan a 00. oldalon látható táblázat is mutatja – legnagyobb részben, 43,2%-ban valóban Dziatzko munkáját felhasználva, de mellette a különféle iskolákhoz tartozó előírások összehasonlító vizsgálatának, valamint legoptimálisabb rendelkezéseinek összedolgozásával.

Az összesen tíz felhasznált publikáció pontos jegyzéke – katalogizálási instrukciók és szakirodalmi források vegyesen – a bevezetőben olvasható¹⁸:

- ALA : Report of Committee on Uniform Title Entries. Condensed rules for cataloging. = *Library Journal*, 1878. 12–19. p. [Továbbiakban: ALA]
- Bodleian Library : Compendious cataloging rules for the author-catalogue / prepared by Edward B. Nicholson. = *Library Journal*, 1883. 298–301. p. [Továbbiakban: Bodleian Library]
- British Museum : Rules for the compilation of the catalogue of printed books in the library. = *Henry Stevens Catalogue of the American books in the library of the British Museum at Christmas, 1856*. London, 1866. [Továbbiakban: British Museum]
- Cutter, Charles A. : Rules for a printed dictionary catalogue. = *Report on Public libraries in the United States of America : Their history, condition and management*. Washington : Government Printing Office, 1876.¹⁹ [Továbbiakban: Cutter]
- Dewey, Melvil : Rules for author and classed catalogs, as used in Columbia college library. Boston, 1888. [Továbbiakban: Dewey]
- Dziatzko, Karl²⁰ : *Instructions für die Ordnung der Titel im alphabetischen Zettelkatalog der Königlichen und Universitäts-Bibliothek zu Breslau*. Berlin : Asher, 1886. [Továbbiakban: Dziatzko]
- Edmands, John²¹ : Rules for alphabeting. = *Library Journal*, 1887. 326–331. p. [Továbbiakban: Edmands]
- Jewett, Charles C. : *On the construction of catalogues of libraries and their publication by means of separate stereotyped titles, with rules and examples*. 2. ed. Washington, 1853. [Továbbiakban: Jewett]
- Perkins, Fred B.²² : *San Francisco cataloguing for public libraries : A manual of the system used in the San Francisco Free Public Library*. San Francisco, 1884. [Továbbiakban: Perkins]
- Library Association of the United Kingdom : *Cataloguing rules, as revised at Liverpool, 1883*. = *Library Chronicle*, 1885. 25–28. p. [Továbbiakban: LAUK]

Linderfelt ezen felül az egyes paragrafusoknál szintén megnevezi azokat a dokumentumokat, amelyekben ugyanaz az eljárás olvasható, illetve magyarázataiban megemlíti a hasonló vagy akár teljes egészében eltérő megoldásokat. ezáltal műve nem csupán a könyvtári (leíró) cédulakatalogusok készítésének egy lehetséges módszerét mutatja be, hanem a pontokhoz fűzött kiegészítő, értékelő megjegyzéseknek köszönhetően szakirodalmi áttekintést is nyújt, és így a katalogizálástörténeti kutatás fontos segédeszközének tekinthető. (Alaposságára jellemző,

hogy még azokat a fontos forrásokat is megemlíttette, amelyeket nem tudott beszerezni, például Wheatley²³, Fumagalli²⁴ és Padiglione²⁵ munkáit, és egyben azt ígérte, hogy az „Eclectic card catalog rules” második kiadását már ezekkel kiegészítve teszi közzé. Kár, hogy erre – tudomásom szerint – nem került sor.)

Az összesen 500 paragrafust számláló terjedelmes szabályzat négy nagy részre, logikai egysége tagolódik:

- Az első 85 pont a szerzőség és a szerzői név alatti katalogizálás kérdéseit, különféle korok és nemzetek/nyelvek névhasználatát, az álnevek, írói nevek és kriptonímák problémáját taglalja. Az első paragrafusban vázolja a névtípusokat és az általánosan követendő eljárást: az alanyesetű eredeti névváltozat a mérvadó. (Érdekes megjegyezni, hogy a magyar neveknek – a Linderfelt által jól bírt volapükkel együtt – a 63. §-t szentelte, de csak a – számára megszokottól eltérő – névsorrendre hívja fel a figyelmet.) A több ’szerző’ neve alatt megjelent művek számos fajtájának (társszerzős dokumentumok, szerzői névvel ellátott gyűjtemények, különféle közreműködők tevékenysége során létrejött kiadványok) feldolgozásáról a 86–176. paragrafusok rendelkeznek. „A szerző megnevezése nélkül kiadott művek” című fejezetben szabályozza az anonim és a vegyes gyűjteményes kiadványok katalogizálását. A 177–222. rendelkezések feladata a testületi szerző alatti regisztrálás sokféle esetének bemutatása.

Magától értetődő, hogy itt – eltérő arányban ugyan –, de csak az angol–amerikai irányzathoz tartozó forrásokra utal, ez a mű egyedüli része, ahol Dziatkótól még apró rész megoldásokat sem vesz át. (A német katalogizálási hagyomány ugyanis teljes egészében elutasítja a testületi szerzőséget.)

- A szabályzat második egysége a cím szerinti katalogizálásról szól. Linderfelt az első pontban (223. §) meghatározza e fejezet érvényességi körét: minden esetben, amikor szerzői név vagy vele egyenértékű kifejezés nem áll rendelkezésre, a leírást a címből vett kifejezés alapján kell a katalógusba besorolni. A 223–287. paragrafusok a cím rendszavának megválasztásáról rendelkeznek – részletesen kitérve azokra a kivételes esetekre, ahol az alapvető szabálytól eltérve nem az első szó (természetesen nem névelő) a besorolás alapja, pl. kötet, rész megnevezése, prepozíciók, időszaki kiadványok periodicitásának megjelölése a cím elején stb. A címüket megváltoztató kiadványok katalogizálásánál követendő eljárások ismertetése alapvető és elvi fontosságú része a szabályzatnak. A címben közölt szerzői név változataival kapcsolatban Linderfelt a nevek egységesítéséhez utal, a szerzős művek eltérő címeit önállóként kezeli, és közöttük utalásokkal teremteti meg a kapcsolatot; a különféle címváltozatok alatt megjelölt szerző nélküli műveknél azonban az eredeti vagy – gyakrabban, például a Biblia-kiadásoknál és klasszikus anonímáknál – a közismert címvariációhoz sorol be „egységesítő” utalókat alkalmazva.

A fejezet utolsó 19 pontja (301–319.) pedig a szerző neve alatt katalogizált művek (másodlagos) cím szerinti besorolásának kérdését szabályozza. Linderfelt a szerző neve alatt ismert művek címéről olyan utaló (specific cross reference) elkészítését írja elő, amely a könyv rövid leírását és a jelzetét is tartalmazza, így a kereső az elsődleges besorolási hely felkutatása

nélkül is megtudhatja a könyv könyvtári lelőhelyét. 'Utaló'-nak nevezi ezeket a cédulákat, de jól látszik elképzelésének praktikus és a német paradigmától alapvetően különböző (demokratikus?) volta: ezek a tételek nem csupán egyik besorolási helyről a másikhoz vezetik el a keresőt, hanem – a mai terminológiát alkalmazva – cím szerinti melléktételek. A germán katalógizálási iskola a feldolgozási és könyvtárhasználati hagyományokból, a grammatikai elvű címbesorolás nehézségéből, filológiai képzettséget megkövetelő²⁶ metódusából következően a dokumentumok leírásait a betűrend egyetlen helyére rögzíti. Ezzel szemben a public libraryhez kapcsolódó angol–amerikai felfogás – Linderfelt a szabályzatának 302. paragrafusában Cutter, Dewey és Perkins műveire hivatkozik – a kiadvány címe szerint is közvetlen hozzáférést biztosít a könyv lelőhelyadataihoz. (Cutter szótárkatalógus-szabályzatának általános megjegyzéseiben utal arra, hogy az olvasóknak tudniuk kell a katalógusban keresni²⁷ – tehát a katalógus-használat nem a könyvtáros privilégiuma –; a cím szerinti visszakeresés biztosítása kapcsán pedig kifejti, hogy a címekről utalók készítése valóban kevesebb munkát igényel, de kevésbé célravezető megoldás.)

Ha a cím a műben tárgyalt földrajzi hely, valamint valós vagy fiktív személy nevét tartalmazza, az (is) önálló visszakeresési pontként szerepel a katalógusban. (Cím szerinti melléktétel készítése szükséges még a megállapítható szerzőségű, de név nélkül megjelent publikációk esetében, illetve az anonimák címének pregnáns szavairól (címszavakról) is. Ettől csak akkor lehet eltekinteni, ha a cím pontosan megnevezi a mű tartalmát, és a könyvtárnak van tartalom szerinti visszakeresést biztosító katalógusa is.) A forrásul felhasznált szabályzat ebben a kérdésben tehát természetesen nem a német hagyományokat tükröző Dziatzko, hanem leginkább Cutter szótárkatalógus-szabályai, kisebb részben pedig Dewey és Perkins munkái.

- A harmadik terület, amelyet az „Ecclectic card catalog rules” reguláz: a rendsző (értsd: besorolási adat) formája. A fejezet első paragrafusa (320. §) – bár Linderfelt itt külön nem jelöli – egyértelműen Cutter szótárkatalógusának hatását mutatja: kimondja, hogy a rendszavak – tulajdonnevek és köznevek – egyetlen betűrendben követik egymást. A következő pontban utal arra, hogy Dziatzko külön betűrendet indított a szerzők és a címek számára, Dewey pedig külön betűrendbe rendezi a neveket, akár szerzőt jelölnek, akár a mű tartalmára utalnak – ő maga azonban erre nem lát okot. A besorolási szabályok a továbbiakban a diakritikus jeltek értelmezésével folytatódnak, a különféle nyelvekben használatos speciális karakterek besorolásával, illetve a 332–344. rendelkezésekben a nem latin írásrendszerű ábécék transliterálásával. (Ehhez a néhány ponthoz csatlakozik a szabályzat terjedelmes függeléke is, amelyben a keleti titulusok és foglalkozásmegnevezések transliterált változatainak felsorolása és jelentésük olvasható. Ez a függelék Linderfelt munkásságának egyik olyan eleme, amely a későbbiekben – az ALA-szabályzat teljes körű elterjedése idején és után is – maradandó értékűnek bizonyult.²⁸)

A nevek besorolásáról szóló rendelkezések között (kissé zavaró módon) ismét előkerül a nevek egységesítésének problematikája: a 345. pont szerint a szerző megnevezését a kiadványon szereplő változatban kell regisztrálni.

rálni és besorolni, kivéve, ha az nem alanyesetben van, de egyazon 'név'²⁹ mindig ugyanolyan formában legyen – ha e két szabály ellentétben áll egymással, a használat gyakorisága vagy az eredet a mérvadó. (Linderfelt a szabályzat legelső pontjában csak a nyelvtani esetre vonatkozó előírást fogalmazta meg, a lehetőség, hogy kétes esetek is adódhatnak, fel sem merült.)

A fejezet utolsó rendelkezései a földrajzi nevek és köznevek besorolásával foglalkoznak, itt azonban nem minden esetben várja el a következetességet a nyelvi és ortográfiai változatok tekintetében – az összetartozó elemek keresztutalásokkal kapcsolódnak össze.

- A szabályzat utolsó része a rendszavak besorolásáról, valamint a besorolási jelekről ad iránymutatást – részletesen tárgyalva az azonos alakú, de különféle típusú, majd eltérő jelentésű besorolási adatok (például családnév és keresztnév mint rendszó) sorrendjét, megvilágítja a 'kiegészítő adatok' használatát, illetve a besorolási értékkel rendelkező és anélküli jelek kezelését. (A sok esetre kiterjedő szabályok áttekinthetőségét nagyban segíti, hogy a paragrafusokat számos példa kíséri, amelyekben a besorolási elemek rangsorát tipográfiai megkülönböztetés is mutatja.)

Érdekes megoldás a besorolási egységek megválasztásánál, hogy míg az angol hangzókihagyásos összevonásokat (pl. l've) betűnként, a francia aposztrófós névelőket külön szóként, a rövidítéseket pedig teljes alakjukat figyelembe véve sorolja be, így nem alkalmazza következetesen sem a betűnkénti (jelenkénti), sem a szavankénti besorolás módszerét (479–480. §). Az összetett szavak esetében ugyanígy nem konzekvens: az összetétel második elemét külön szónak minősíti, így a 'bookseller' kompositum megelőzi a betűrendben a 'books' többes számú ragozott alakot (482. §).

Elvi – katalogizáláselméleti – szempontból fontosabbak azonban az egyazon szerző műveinek elrendezésére vonatkozó rendelkezések: a szabályzat 454–475. paragrafusai. Linderfelt az ismert vagy megállapítható szerzőségű műveket minden esetben a szerző egységesített neve alá katalogizálja, első helyre kerülnek az összkiadások, ezeket követik az egyes művek, címük szerinti betűrendben. Figyelemreméltó, hogy a szabályzat a szerző életművén belül nem tesz különbséget a szerzői, társszerzői és közreműködői funkciók között, hanem a művek címének megfelelő betűrendi helyre rendezi a leírásokat. Egy mű eltérő kiadásait is egymás mellé rendezi, a fordításokat – amennyiben az is rendelkezésre áll a könyvtár állományában – az eredeti nyelvű változat után rakja, csak akkor tekinti őket önálló címnek, ha az eredeti változat nincs meg, vagy az eredeti (nyelvű) címet nem lehet megállapítani. Ebből – az akkori katalogizálási gyakorlattal összhangban – az következik, hogy a nem egységesített címet viselő konkrét könyvek adatai nem vagy csak utalókon szerepelnek, tehát közvetlenül, saját ismérveik szerint nem lelhetők fel a katalógusban.

A szabályzat tartalmának általános ismertetéséből érződik Linderfelt művének „eklektikus” volta: a katalogizálás egyes részterületeit szabályozó rendelkezések

többhelyt is érezhetően ellentétes filozófiát követnek – így jött létre a különféle irányzatok megoldásaiból, apró építőköveiből mozaikszerűen felépülő teljesség. A következő táblázat azt mutatja meg, hogy művének melyik részéhez mely alapidokumentumokból merített, és milyen mértékben használta fel a már kodifikált megoldási javaslatokat (a százalékmegjelölés az összes paragrafushoz viszonyított arányt mutatja; egy paragrafusnál magától értetődően több forrás is szerepelhet):

	ALA	Bodleian Library	British Museum	Cutter	Dewey	Dziatzko	Edmands	Jewett	Perkins	L.AUK
I./1. r.: személyi és testületi szerző szerinti besorolás (1–222. §)	39	41	48	113	69	80	28	46	41	42
I./2. r.: cím szerinti besorolás (223–319. §)	2	1	1	34	9	55	1	3	9	3
II./1. r.: a besorolási adat formája (320–392. §)	1	2	1	15	7	30	1	1	2	2
II./2. r.: azonos rendszavak besorolása (393–500. §)	7	12	8	39	11	51	12	8	13	11
összes hivatkozások száma	49	56	58	201	96	216	42	58	65	58
százalékos arány	9,8%	11,2%	11,6%	40,2%	19,2%	43,2%	8,4%	11,6%	13%	11,6%

Érdekes adalék a katalogizálási térkép színességére vonatkozóan, hogy a tíz (ebből 9 az angol–amerikai irányzathoz tartozó) forrásdokumentumot felhasználó, összesen 500 paragrafus között csupán 24 olyan található, amelyben mindannyian egyazon módon rendelkeznek: ebből a legtöbb (16) a szerzői név szerinti katalogizálással kapcsolatos, 1 paragrafus a cím szerinti besorolással, 7 pedig az azonos rendszavú tételek rendezésével foglalkozik. A cím alatti katalogizálás tekintetében tehát csak egy kérdésben (223. §) uralkodik egység – és itt is nyilvánvalóan csak a felszínes szemlélő számára – a Linderfelt által vizsgált szabályzatok között: minden olyan esetben, amikor nem állapítható meg személyi szerzői név vagy azzal ekvivalens név, a rendszó a cím azon részéből vétetik, amely megnevezi a könyv tartalmát. Az ezen ponthoz tartozó lábjegyzetben maga a szabályok megfogalmazója is felhívja azonban a figyelmet arra, hogy „a könyv tartalmát megnevező szó” definíció csak látszólag takar azonos eljárást: az angol–amerikai gyakorlat Jewett szabályzata óta a személyi szerző nevével azonos funkciójúnak fogadja el a testületi szerzőséget, másrészt a meghatározás mélyebb értelmezése (a címből vett rendszó megválasztásának konkrét módszere: a mechanikus illetve a grammatikai elvű besorolás) már nem vezet azonos eredményre az angol–amerikai és a német könyvtári (bibliográfiai) gyakorlatban.

Klas August Linderfelt katalogizálási instrukciójának kodifikálása alkalmával alapos elméleti kutatást folytatott, összehasonlította a kor katalogizálási gyakorlatát meghatározó fontos alapidokumentumokat, és megpróbálta az antagonisztikusan ellentétes irányzatokat legalább egyes részmegoldásaik tekintetében összebékíteni. Munkájának azonban egyedüli célja a gyakorlat szolgálata volt: ezt tükrözi a rendelkezések aprólékos kidolgozása, elrendezése, a sok példa és a mű végén

található részletes tárgymutató, illetve az alkalmazott terminus technicusok magyarázata. A kevés későbbi – lábjegyzetbeli említésnél jelentősebb – szakirodalmi hivatkozás szintén ezeket az érdemeit sorolja fel az eklektikus katalogizálási szabályzatnak, mint például Henry J. Quinn az 1913-ban megjelent katalogizálási kézikönyvében: [Linderfelt szabályzata] „részletezettségében oly bőséges, hogy lefedi a szerzői nevek minden formáját, ezért leginkább a tájékoztatási munkában és különféle katalógusok, jegyzékek összeállításakor értékes, de sok olyan rendelkezést is tartalmaz, amelyre az átlagos könyvtári munkában nincs is szükség.”³⁰ A XX. század közepén, az IFLA párizsi Nemzetközi Katalogizálási Konferenciája után immáron elvőbb értékelés olvasható Viswanathan tollából: Linderfelt nemcsak elméleti és bőséges rendelkezéshalmazt, hanem a gyakorlatban alkalmazható szabályzatot alkotott, amely egyszerű, érthető és megfelelő nyelvezettel és a használt szakkifejezések tiszta definícióival operál, valamint nem enged a katalogizálás alapvető feladataiból a gyakorlat kényszerítése – a katalógushasználó vélt érdekei és a hagyomány – ellenében. (Ezen a ponton érdemes megemlíteni azt a tendenciát, amely például a testületi szerzőség területén az elődöktől örökül kapott megoldásokat éppen a használók érdekeire való hivatkozással tűzdelte tele kivételekkel és egyre áttekinthetlenebbé váló részrendelkezésekkel a Jewett–Cutter és később az ALA 1908-ban megjelent szabályzatának és követőinek kodifikálása során³².)

Klas August Linderfelt katalogizálási szabályzatán és könyvtártudományi közleményein túl egyéb területeken úgyszintén érdekes életművet hagyott maga után: 1885-ben tette közzé „The game of preference or Swedish whist” című munkáját³³, három évvel később, 1888-ban pedig volapük tankönyvet és szótárt alkotott³⁴. (Johann Martin Schleyer [1831–1912] nemzetközi segédnyelve, a volapük – „a világ nyelve” – annak a XVII–XVIII. századig visszanyúló és sokféle irányzatban megnyilvánuló folyamatnak az egyik legjelentősebbé növekvő láncszeme, amely a latin mellett, helyett, illetve után a nemzeteken átnyúló információcserének, valamint a testvériségnek az eszközeit próbálta megteremteni.) Linderfelt személyében és munkásságában egy színes etnikai összetételű ország polgárává fogadott poliglott és filológiai műveltséggel felvértezett érdekes ember törekvéseinek lehetünk késő tanúi, annak, hogy hogyan próbálta a könyvtári szakmai, illetve általában a tudományos és köznapi kommunikáció megosztottságában a közös pontokat felkutatni, közös nyelveket létrehozni.

JEGYZETEK

- 1 Roloff, Heinrich : Die Katalogisierung. = Handbuch der Bibliothekswissenschaft / hrsg. Georg Leyh. Bd. 2. 2. Aufl. Wiesbaden : Harrassowitz, 1961. 275. p.
- 2 Vö. Panizzi, Antonio : Rules for the compilation of the catalogue. = Foundations of cataloging / ed. by Michael Carpenter and Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985. 12–14. p.
- 3 Cutter, Charles A. : Rules for a dictionary catalog. 4. ed. Washington : Government Printing Office, 1904. 3. p.

- 4 Az életrajzi adatokat vö. Dictionary of american library biography. Littletown [Colorado] : Libraries Unlimited, 1978. 316–317. p.
- 5 Milwaukee 1800-ban alapított város Wisconsin szövetségi államban a Michigan-tó nyugati partján, 1839-től főként német és lengyel bevándorlók népesítették be. Vö. Magyar nagylexikon. 13. köt. Budapest : Magyar Nagylexikon Kiadó, 2001. 154. p.
- 6 Stone, Elizabeth W. : American library development : 1600–1899. New York : The H. W. Wilson Company, 1977. 203. p.
- 7 Wiegand, Wayne A. : The wayward bookman. Part 2. = American Libraries, 1977. 4. 200. p.
- 8 Encyclopedia of library and information science. Vol. 33. New York : Dekker, cop. 1982. 162. p.
- 9 Linderfelt botrányával, perével és későbbi életével kapcsolatban ld. részletesebben: Wiegand, Wayne A. : The wayward bookman. Part 1–2. = American Libraries, 1977. 3. 134–137. p.; 1977. 4. 197–200. p.
- 10 American Libraries, 1977. 4. 198. p.
- 11 Stone, Elizabeth W. : American library development : 1600–1899. New York : The H. W. Wilson Company, 1977. 290. p.
- 12 Berlin, 1886.
- 13 Linderfelt, Klas August : Eclectic card catalog rules. Boston [Mass.]: Cutter, 1890. V. p.
- 14 Linderfelt, Klas August : Eclectic card catalog rules. VI. p.
- 15 Vö. Pettee, Julia : The development of authorship entry and the formulation of authorship rules as found in the Anglo-American code. = Foundations of cataloging / ed. by Michael Carpenter, Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985. 76. p.
- 16 Vö. Rules for the compilation of the catalogue. = Foundations of cataloging / ed. by Michael Carpenter, Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985. 3–14. p.; a 9. pontot ld. 4. p. A szabályzat 47–49. pontjai (8–9. p.) ugyanezt írják elő a különféle törvénygyűjteményekre is.
- 17 Idézi: Pettee, Julia : The development of authorship entry and the formulation of authorship rules as found in the Anglo-American Code. = Foundations of cataloging / ed. by Michael Carpenter, Elaine Svenonius. Littleton : Libraries Unlimited, 1985. 82–83. p.
- 18 Linderfelt, Klas August : Eclectic card catalog rules. VII–VIII. p.
- 19 Cutter szabályzatának második és némiképp javított kiadása 1889-ben jelent meg már Rules for a dictionary catalogue címen, de ezt Linderfelt még éppen nem tudta saját munkájához felhasználni, a harmadik kiadás 1891-ben készült el, és több utányomásban is az olvasók kezébe került, a szakirodalomban leginkább hivatkozott változat az 1904-ben, már Cutter halála után megjelent negyedik kiadás.
- 20 Dziatzko, Karl Franz Otto (1842–1903) egyetemi tanulmányait klasszika-filológia szakon Breslauban és Bonnban végezte, itt már könyvtárosként is dolgozott. 1865-től tanár Luzernben, majd 1871-ben átvette a freiburgi egyetemi könyvtár vezetését. Gazdasági okok miatt rövid időre visszatért a tanári pályára, majd 1872. január 10-én a könyvtári reform koordinálásának feladatával kinevezték a breslaui egyetemi könyvtár élére (első főállású könyvtárigazgatóként). 1886-tól a göttingeni egyetemi bibliotéka igazgatója és egyben az első könyvtári tanszék vezetője, emellett 1896-tól tagja az 1893-ban megszervezett könyvtáros-képesítő vizsgabizottságnak. A Philologenverband keretében Dziatzko szervezte meg 1897-ben a könyvtári szekciót, amely 1900-tól

- önálló testületként, Verein Deutscher Bibliothekare néven működött. Számos külföldi tanulmányútnak és fontos kezdeményezésnek köszönhetően (képesítővizsga, Göttingen ősnymtatvány-kutató műhellyé fejlesztése, a Gesamtkatalog der Wiegendrucke szorgalmazása) a „The Library” című szakfolyóirat német társközreadójává kérték fel. Vö. V. J. : Karl Dziatzko. = Magyar Könyvszemle, 1903. 91–93. p. és Neue Deutsche Biographic. Bd. 4. Berlin : Duncker & Humblot, 1959. 213–214. p.
- 21 Edmands, John (1820–1915) tanulmányait a Yale College-ban folytatta, ahol 1846-tól az irodalmi társaság bibliotékájában kezdte könyvtáros pályafutását; Samuel Richards társszerzőjeként és Edward C. Herrick segítségével elkészítette a gyűjtemény szótár-katalógusát. 1856-tól a philadelphiai Mercantil Library-ben dolgozott egészen visszavonulásáig, 1901-ig. 1878-ban kidolgozta saját osztályozási rendszerét (megjelent: *Explanation of new system of classification devised for the Mercantil Library of Philadelphia*, 1883), amelyet egészen 1940-ig használtak a gyűjteményben. Szakírói tevékenysége mellett 1882-től a Mercantil Library Bulletin szerkesztője volt, és 1903-ig részt vett az ALA munkájában. A Linderfelt által hivatkozott tanulmánya az ALA 1887-es konferenciáján tartott előadásának szerkesztett változata, amely Cutter szabályzatának 2. és 3. kiadásához (1889, 1891) csatolt mellékletként szintén napvilágot látott. Vö. *Dictionary of american library biography*. Littletown [Colorado] : Libraries Unlimited, 1978. 157–158. p.
- 22 Perkins, Frederick Beecher (1828-1899) a Yale-en megkezdett jogi tanulmányok után tanár és újságíró, majd 1857-ben szülővárosába, Hartfordba visszatérve a Connecticut Historical Society könyvtárosa lett. 1874-től a Boston Public Library bibliográfusa, katalogizálója és a vezető, Justin Winsor titkára. 1880-tól 1894-ig, visszavonulásáig a San Francisco Free Public Library könyvtárosa, de nem hagyott fel szerkesztői. újság-, regény- és novellaírói tevékenységével sem. 1881-ben az ALA alelnökévé választották, ebben az évben jelent meg saját osztályozási rendszere is (*A national classification for shelving and cataloguing books in a library*). Vö. *Dictionary of american library biography*. Littletown [Colorado] : Libraries Unlimited, 1978. 393–394. p.
- 23 Wheatley, Henry Benjamin : *How to catalogue a library?* London : Stock, 1889. [Wheatley (1838–1917) számos tudományos társaság aktív tagja és tisztségviselője volt, 1911 és 1916 között a Bibliographical Society elnöke; legfontosabb könyvtár-tudományi művei az említetten túl: *What is an index?*, 1878; *How to form a library*, 1886; *Remarkable bindings in the British Museum*, 1889; *How to make an index*, 1902. Vö. *British bibliographical index*. Vol. 4. München : Saur, 1990. 1949. p. és *Who was who*. Vol. 2. 1916–1928. London : Black, 1947. 1114. p.]
- 24 Fumagalli, Giuseppe : *Cataloghi di biblioteche e indici bibliografici*. Firenze : Sansoni, 1887. (Fumagalli [1863–1939] többek között a milánói, modénai és bolognai könyvtárak vezetője volt; legfontosabb művei: *Della collacazione dei libri nelle pubbliche biblioteche*, 1890; *G. Biagival: Manuale del bibliothecario*, 1894; *G. Ottonoval: Bibliotheca bibliographica Italica*, 1889–1902; *Lexicon typographicum Italiae*. 1–2., 1905, kiegészítések: 1938. Vö. *Lexikon des gesamten Buchwesens*. Bd. 3. 2. Aufl. Stuttgart : Hiersemann, 1991. 80. p.)
- 25 Padiglione : *Norme pratiche per la formazione dei cataloghi alfabetici o per materie e degli indici per specialita bibliografiche*. Napoli : Giannini, 1887.
- 26 Gradmann, R. : *Ueber das Ordnungswort im alphabetischen Katalog*. = *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1908. 290–291. p.

- 27 Cutter, Charles A. : Rules for a dictionary catalog. 4. ed. Washington : Government Printing Office, 1904. 11. p.
- 28 Vö. Quinn, J. Henry : Library cataloguing. London : Trustlove & Hanson, 1913. 156. p.
- 29 Az eredeti szövegben a word kifejezés áll, de a rendelkezések értelmezéséből egyértelmű, hogy e kitételek csak a személynevekre vonatkoznak.
- 30 Vö. Quinn, J. Henry : Library cataloguing. London : Trustlove & Hanson, 1913. 16. p.
- 31 Vö. Viswanathan, Caduveti Gurusubrahmanya : Cataloguing theory and practice. London : Asia Publishing House, 1965. 22. p.
- 32 Vö. Domanovszky Ákos : A címleírás irányelvei és a testületi szerző. Budapest : Országos Könyvtárügyi Tanács : Budapesti Egyetemi Könyvtár, 1959. 8–10. p.; részletebben ld. Hanson, J. C. M. : A comparative study of cataloguing rules based on the Anglo-American code of 1908. Chicago : The University of Chicago Press, 1939. 45–84. p. és Lubetzky, Seymour : Cataloging rules and principles. Washington : Processing Department Library of Congress, 1953. 16–35. p.
- 33 Milwaukee : Privat print, 1885.
- 34 Volapuk, an easy method of acquiring the universal language constructed by Johann Martin Schleyer, prepared for the English-speaking public on the basis of Alfred Kirchhoffs Hilfsbuch, with the addition of a key to the exercises and a Volapuk–English and English–Volapuk vocabulary. Milwaukee : Caspar, 1888.

Pogányne Rózsa Gabriella

Ködképek egy könyvtáros múltjából

A József Attila tér körül...*

Pár hónapja az újpesti József Attila téren akadt dolgom; kamaszkorú lányom megígérte egyik zombori barátjának, hogy egy össz-kárpát-medencei ifjúsági képzőművészeti pályázaton szereplő, díjnyertes pályázati munkáját (egy szalmazálakból komponált tájképet) elhozza és eljuttatja neki. Ő – természetesen – nem ért rá, a főváros ’útvesztőjében’ még nem is (mindenütt) ismeri ki magát, így hát vállaltam: elmegyek a J. A. Művelődési Házba (Központba?) az ’anyagért’. Metróra, buszra kaptam, és hipp-hopp, már ott is voltam a költőről elnevezett téren. Ahol évtizedek óta nem jártam. Ahogy leszálltam a tömegközlekedési járműről és körülnéztem, rögvest minden ismerős volt – a költő szobra (tél volt: behavazva)

---

* Cikksorozatomban több évtized szakmai emlékeit idézi. Mivel az egykori események, meditációk során ismételtelen előbukkannak Sallai István alakjával kapcsolatos emlékek és az ő egykor mondott bölcs történetei, mondásai is, a sorozat valamennyi darabját az ő emlékének ajánlom. F. M.

ott állt a szocialista realista épülettömbökkel körülhatárolt téren, és persze nem a kései, hanem a '30-as évek eleji („akire csak a párt vigyáz”) költő forradalmiságát idézte fel bennem – ám nem sokat merengtem, hisz hideg is volt. Mentem a művházba a dolgomra. Korábban azonban kicsit átfáztam, így a 'foyer' büféjében megittam egy jó kávé, elszívtam egy cigarettát. Fel az emeletre, a megadott nevű, a pályázatért felelős előadót is csakhamar megtaláltam – igaz, egy csoporttervezletről vagy csoportos továbbképzésről kellett őt kihívnom. Pár perc múlva, hónom alatt a vajdasági kislány alkotásával, megint ott álltam a téren. S akkor felderengett, hogy mikor jártam én ezen a helyen utoljára.

A '70-es évek végén, életemben először és utoljára – az egyik kollégám társágában – az akkor már nagybeteg Sallai Istvánt jöttünk ki meglátogatni. Úgy emlékszem, hogy akkor is tél volt, és köd szítált, ám mindketten fiatalemberek lévén – és az akkori KMK munkatársaknak jól kellett tudni tájékozódni m i n d e n f é l e terepen! –, hamar megtaláltuk a sok egyforma kapubejárát közül azt, amelynek egyik lakásában ő lakott. Beeresztett, leültünk, egy darabig elfogódottan beszélgettünk vele – egy kicsit hasonlított ez a beszélgetés azokhoz az ismert alkalmakhoz, amikor az ember idős rokonát látogatja meg a kórházban... Megkért engem egy szívességre, és kérését aggodalmasan elmagyarázta. Sallai élete utolsó cikkét a Valóság c. folyóiratnak írta („Adósságunk Szabó Ervinnek”). Kérte, hogy hívjam fel Sükösd Mihályt, az egyik szerkesztőt (eredetileg szintén könyvtáros volt!), és – ha ez még lehetséges – egy mondat megváltoztatását kérem az ő, a szerző nevében. A végleges változat – a filológusok ezt *manus ultimának* mondják – kézírással egy kicsiny cédulán volt. Eltettem, felhívtam Sükösddöt, a szöveget megváltoztatták. Mire a cikk – mely a 20. századi magyar közművelődési könyvtárügy kardinális kérdéseit érintette – megjelent, azt hiszem már nem élt Sallai István.

Sokáig őrizgettem az íróasztalfiókomban ezt a kis kézírással cédulát, és sok év múlva, hogy el ne hányódjon – ez már a Budai Várpalota F épületébe költözés után volt! – beletettem abba a Sallai–Sebestyén-kötetbe, amelyet Bereczky Lászlónétól, Évától örököltem. Amit viszont 'Pista bácsitól' ő kapott – az akkor még Varsányi Istvánnéként jegyzett fiatal kolleginának dedikálta meleg szavakkal a szürke kötetes kötetet.

Lám, az ember csak kiszalad Újpestre, a József Attila térre, és mennyi emlék, az emlékek milyen láncolata gömbolyodik föl még ezen az egy alkalmi szalon is. Magamnak is azt állítottam, hogy a csikorgó hideg miatt könnyesedik meg a szemem, amíg a 105-ös autóbuszra vártam. És megint felpillantottam kedvenc költőm havas szobrára, és kissé köznapi, de természetes abszurditással, gondolatkapcsolással szólalt meg bennem megfelelő verssorai: „– Ehj, döntsd a tőkét, ne siránkozz, / Ne szisszenj minden kis szilánkhoz!...” És hogy miért illők ezek a sorok a térhez, Sallaihoz, a cikkhez, egy halott, nagy könyvtáros emlékéhez? – kérdezhetné tőlem egy mai fiatal kolléga. Ezt bizony elég nehéz lenne elmagyarázni, meg talán nem is érdemes. Magyarázkodás helyett, inkább történeteket mondok majd, később.

Ott az autóbuzsmegállóban máris volt okom elmosolyodni – egy átfázott, kissé ingatag hajléktalan odajött hozzám, és kért egy cigarettát.

* * *

A Hírlaptár körül

In memoriam T. M.

1957-ben, érettségi után – származásom politikai szempontok szerint nem lévén 'oké' – nem vettem fel az egyetemre. Ez év őszén, némi szerencsével és protekcióval így lettem raktáros, azaz „közgyűjteményi munkaező II.” az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. A Nemzeti Múzeum keleti oldalán nyíltak a még Szinnyei József által szervezett hírlapgyűjtemény helyiségeinek ablakai, s a kiváló Dezsényi Béla (1907–1972) vezette osztályvezetőként. A 15–18 fővel működő gyűjteményrész olvasóteremből, két galériával szegélyezett nagyteremből és két háromszintes vasraktárakból állt, a hatalmas ajtókra – még a Pollack Mihály tervezte enteriőrben, arányosan – úgy helyezték el a kilincseket, hogy a kisebb termetű embereknek fel kellett ágaskodniuk ajtónyitáskor. Mindez egy vidékről jött fiatalembernek érdekes is, furcsa is volt.

A raktári rendre és annak sajátos rejtelmeire sokat tapasztalt, némelyik esetben már a háború előtti Nemzeti Múzeum Könyvtárában is szolgáló raktároskollégák tanítottak meg, meg olyanok (vidékről bejáró emberek), akik '56 előtt az ugyancsak hírlaptáros Jékely Zoltánnal – a legendás „Zsolival” – is dolgoztak együtt. A szolgálat kora reggeltől kora délutánig vagy déltől estig tartott; az olvasótermi katalógusból kérdőlapra kiírt periodikaköteteket, köztük a nemegyszer komoly méretű és súlyú hírlapokat a raktárosok hozták ki az olvasóknak. Távolság, súly, szűk csigalépcső, omlani kész tékázott anyagok, „elosztott”, nem található kötetek keresése nehezítették az ember dolgát. 'Kölyökkutya' korban lévén, magam többnyire élveztem ezt a munkát, már csak azért is, mert humaniorákhoz vonzódo fiatalemberként kincsesbányára leltem ebben a nagy gyűjteményben. Egy-egy csendesebb forgalmú napon vagy a zárás előtti órákban mindig akadt némi idő – a visszaosztandó anyagból szeszélyesen szemelgetve – például a „Nyugat”-ot, a „Magyar Csillag”-ot, a „Szép Szó”-t vagy, teszem azt, Arany János rövid életű lapjait, esetleg Németh László „Tanú”-ját – olvasgatni... Abban a korban jellegzetes (parkoló)pálya volt ez a pár éves raktároosság; magam is dolgoztam nálamnál fiatalabbakkal, Kulin Ferencel, Sonnevend Péterrel és Lakatos Andrással mint hasonló „közgyűjteményi munkaezőkkel” – ők aztán az egyetemi padokba települtek át.

Az írott források mellett az emberi közeg is felettebb színes és változatos volt. Ez persze elsősorban a kollégákat jelentette, akik a magyar sajtótörténet és -bibliográfia kiválóságai voltak, illetve lettek (Dezsényin kívül Kókay György, Kemény G. Gábor, Busa Margit, Lakatos Éva stb.), sőt akkoriban került a nemzeti könyvtárba több akkor szabadult '56-os elítélt (Tardy Lajos, Kemény István, Tóth Lajos és mások). Ám igen érdekes volt maga a törzsolvasói kör is. A nevezetes épület folyosóján, a kinti „dohányzóban” társalogva bölcsészkarri professzorokat, fiatal és korosabb irodalomtörténészeket és frókat lehetett megismerni és velük beszélgetni. (Moldova György például akkoriban a „tudományos olvasóban” írta korai regényeit, novelláit.)

Mint minden munkaközösségnek, a hírlaptári kollektívának is megvolt a maga intim világa, sajátos figurális, színes szötteése; rájuk – ma már nagyobb részt hallottakra – visszaemlékezni szinte szívcsapás.

Ebből a 'galériából' emelem ki Takács Menyhértet, akinek az íróasztala a belsőbb, háromszintes 'vasraktár' egyik ablakra kifutó öblében foglalt helyet. Tudni való, hogy az (elhunyt) Magyar Folyóiratok Repertóriumát ekkoriban itt, a Hírlaptárban szerkesztették, és – érdemes ellenőrizni a régi évfolyamok alapján – minden egyes cikk ETO-szakszámot is kapott. Aki volt valaha könyvtári „szakozó”, az tudja, hogy minél speciálisabb a tárgy, annál bonyolultabb feladatnak bizonyul, hogy a könyvtáros képes legyen a dokumentumot megfelelő ETO-jelzettel megjeleníteni. Hozzávehető még az az állapot, hogy a nagy ETO-táblázatoknak akkoriban még nem volt meg a teljes magyar kiadása, bonyolultabb esetekben csak egy agyonhasznált, sok kötetes német „Ausgabe”-val dolgozhatott az általános és humán cikkek számkonstrukcióin töprengő Takács Menyhért (és Kiszely Olivér, aki viszont a természettudományos cikkek briliáns szakozója volt). Takács Menyhért zenetudományi végzettségű, akkoriban az ötvenes éveiben járó finom ember volt, szavainak halksága, gondolkodásának körültekintő, latolgató jellege mindenkiből baráti érzéseket és tiszteletet váltott ki. Úgy emlékszem, bölcsészeti és zenetudományi képzettsége egyaránt volt (doktorátusát lélektanból a '45 előtti Pázmány Egyetemen szerezte...; ez a disszertáció – *Liszt Ferenc érzelmi világa* címen – 1941-ben meg is jelent). Afféle félreállított ember lehetett, aki e nehéz években népes családjá eltartásának és az értelmiségi munkának a lehetőségét kapta meg az OSZK-ban, melyet nyugdíjaztatásáig lankadatlanul szolgált.

Miután a raktári munka mindennapos vitelétől – hiszen esti/levelező hallgatóként magam is a könyvtártudomány magas ismereteit kezdtem elsajátítani – feltesszem 1960 táján egyszerűbb feldolgozói feladatokkal bíztak meg, illetőleg lehetőséget adtak, hogy Takács Menyhért „inasaként” a szakozást gyakoroljam az ő kontrollja mellett. Így kerülhettem közelebbi kapcsolatba vele – ez amolyan apa–fiúi viszony lehetett –, és a 'tananyagként' megkapott folyóiratok cikkeit meg a (nemegyszer sokszoros viszonyítási jelekkel megoldható) hozzájuk rendelt számszámokat neki prezentáltam, ha egy adaggal végeztem. Ezt követően hosszasan latolgatva és mérlegelve alakítottuk ki a végleges változatot.

Miért, miért nem, már nem emlékszem, Takács Menyhértet (aki a periodika-gyűjtemény gyarapítási és feldolgozási munkáiban egyébként nem vett részt) és engem egyszer egy sajátos feladattal bíztak meg. Akkoriban vette meg ugyanis a könyvtár Lamotte Károly (1888–1968) unikális értékű, reformkori lapokból álló, teljes, remek kötéssel ellátott magán hírlapgyűjteményét. Ennek átvételére utaztunk ki az OSZK gépkocsiján Leányfalura. (Alighanem ez volt életem első „hivatalos” kiszállása.) Akkoriban persze nem, de ma már tudom, hogy az, akihez mentünk, Lamotte Károly a század első évtizedeiben a főváros egyik vezető tanácsosa, a '30-as években pedig alpolgármestere volt, méghozzá Budapest pénzügyeinek szakértőjeként. (Több pénzügyi–közgazdagsági műve is megjelent; a neves, francia eredetű Lamotte-család finom kis 'palotája' a Várban, a Bécsi-kapu téren áll, és ma már – enteriőrjének értéke miatt – meg is tekinthető.) Mai szóval élve a 'hobbija' volt a régi magyar hírlapok gyűjtése. Kitelepítés után került Leányfalura, s hogy maga és felesége életfeltételeit biztosítani tudja, megvált ettől a gondosan gyűjtött és kezelt kollekciónól.

Késő ősz volt, színes levelek hullongáltak a Duna-parti utakra és a kertek dérlepte gyepére, amikor – bejelentkezésünket követően – megjelentünk a hosszú kert magasában álló házban (valahol a Móricz-ház tájékán). Alacsony, kecses termetű,

kisbajszos, a hetvenes éveiben járó úr nyitott ajtót, melegítő bekecs volt rajta; bemutakoztunk, kedvesen beinvitált, és bemutatta a meleg pongyolába öltözött, idős korra dacára is „szépnek” – és a későbbiekben kiderült – okosnak és kedvesnek mondható feleségét. (A nevére már nem emlékszem, de hogy grófnő volt, az biztos.) Az épp hogy befűtött, egyetlen – igaz, hatalmas – szobából álló lakásban ódonnak tűsző, de kényelmes bútorok álltak, a helyiség egyik hátsó traktusa szolgált „lakókonyhának”. A széles ablakok kelet felé panorámát adtak az őszi színekbe öltözött Duna-parti tájról. Az asszony meleg teával kínált, cukrot, citromot szervírozott hozzá – máig is előttem van, ahogy hosszú, csontos kezében remeg és csörög a finom művű porceláncsésze, ahogy felszolgálja a teát és az aprósüteményt. Ládákban állt az átveendő „anyag”, s mi egy korábbi gépelt listán kötetről kötetre haladva ellenőriztük a tételek hiánytalanságát. El kell ismernem, fáztunk (meglehet, végül valami kis lélekmelegítő is előkerült?), ám késő délutánig tartózkodtunk ott, hiszen közben „Menyus” érdekes társalgásba kezdett Lamotte úrral – ha jól emlékszem, nem politikáról, s nem is a régi Budapestről, hanem zenéről folyt a szó. S mikor végeztünk a jegyzékek ellenőrzésével, talán – hiszen már elmosódott ez a mozzanat – egy mikrobarázdás lemez is előkerült, és búcsúzásunk egy Beethoven- (vagy Liszt-)felvétel hangjainak elhalásakor történt meg. Mi tagadás, jól esett az OSZK gépkocsijának kellemes fűtése...

Takács Menyhérttel még akadt egy közös „magánügyünk”. Már járatos lehettem a szakozásban, amikor egy nap megkérdezte, nem lenne-e kedvem külön munkaként a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára számára szakozást vállalni vele együtt. Ráálltam, a vékonypénzű ifjúnak (is) persze hogy kellett a különkereset. Elmentünk a könyvtárba, ahol megmutatták azt a 19. század végéről, a 20. század első évtizedeiből való, magyar és német nyelvű – leginkább füzetes formátumú – feldolgozandó (statisztikai, közgazdasági, társadalomtudományi) anyagot, amelyet ETO-számokkal kellett ellátni. Hónapokon át jártunk oda: hoztuk, vittük az anyagot, s prezentáltuk a ceruzával a címoldal verzójára felvitt szakszámokat. (S vettük fel a szakszámok darabszámára kiszámolt fizetséget.) Egy alkalommal a „statisztikai könyvtár” valamelyik helyiségében – bizonyára a gyarapítási osztály (csoport?) táján – Takács Menyhért egy régi férfiismerőseivel akadt össze, akivel halk szóval elég hosszasan elbeszélgettek. Hazafelé menet kérdeztem tőle, ki volt az illető. „Bibó István” – hangzott a tárgyyszerű válasz. (Börtönből való szabadulása után ő ott kapott állást, az állománygyarapításnál.)

Komplex osztály volt a Hírlaptár – nemcsak a folyóirat-repertórium készült ott, de ott kezdték el a Külföldi Folyóiratok Központi Címjegyzékeinek munkálatait (és adtak, többnyire telefonon, referenz szolgáltatást a kartonokról). Ott folyt a napon-ta a köteles példányról (a „Puskin”-ból) áthozott hírlapanyag kardexelése. Ezt a munkát Izsó Livia, ez az aranyos, szellemes, lankadatlan s csinos asszony végezte. Már íróasztal melletti munkát végeztem, amikor – ez is az '50-es, '60-as évek fordulója tájára esik – Szepesi Attila lépett be ifjú kollégámként a Hírlaptár „kötelékébe”. Ő nem raktárosi munkát kapott az érettségi után, hanem azt a feladatot, hogy a már a kardexbe felvett folyóirat- és hírlaphalmok (ami duplája a teljes napi sajtóanyagnak, hiszen kurrens és muzeális példány egyaránt oda jött) minden egyes darabját kézbe véve (kicsiny) állománypecséttel lássa el valamennyi dokumentumot. Jómagam, azt hiszem, ekkor mikrofilmezésre előkészítendő egynémely hírlapot

„pagináltam”, és vele szemben ültem. Az ifjú költő jó néhány heti pecsétmunka után felettebb unni kezdte ezt a mechanikus feladatot, de azért zokszó nélkül végezte. Egy nap, úgy látszik, betelhetett nála a mérték, mert amikor Izsó Livia már az x-edik hírlaphegyet tette Attila asztalára, szemüvegén keresztül reménykedve felnézett, és a következő kérdést tette fel: „Mondja, Livcsi, mikor hozza az utolsó adagot?” Lát-szott, valóban él még benne az a gyermekes bizakodás, hogy e végtelennek látszó folyamat egyszer csak megáll, az ember lepecsételi az utolsó lapszámot is, és azt mondja: „Kész, megvan, végeztünk.” Meglehet, minden dokumentumtáros végső, titkos vágya ez – még ha mosolyogni való is e hiteles anekdotám.

Azt hiszem, mindenki számára az „első munkahely”, a munkás, felnőtt évek első benyomásai meghatározóak – akár pozitív, akár negatív értelemben. A forradalom utáni évek szürke és nyomott viszonyai között (a könyvtár forradalmi bizottságának tagjait már kipenderítették az intézményből), amikor a Kádár-kormány által kinevezett kormánybiztos irányította az intézményt (V. Waldapfel Eszter főigazgató-helyettesége mellett), e sorok írójának szerencséje volt, hogy egy, akkor már évszázados intézménynek e jó, szorgos, értelmes műhelyében dolgozhatott. Egyebek között még az is szerencse, hogy a „raktári rendet” is meg a „takácsmenyhérteket” is mindmáig nagy becsben igyekszik tartani.

Fogarassy Miklós